

Ülkemizde çocuk ürolojisinin gelişim sürecine bir bakış

S.N. Cenk BÜYÜKÜNAL

İ.Ü. Cerrahpaşa TF Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı, Çocuk Ürolojisi Bilim Dalı, İstanbul

Özet

Çocuk ürolojisi ile ilgili dokümanlara ilk kez Sümerler döneminden kalan kil tabletlerde rastlanmaktadır. Yazılı ve resimli ilk önemli bilgiler ise, Amasyalı cerrah Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun yazmalarında göze batmaktadır. Ülkemizde Hamidiye-i Etfal Hastanesinin kuruluşu ile çocuk ürolojik ameliyatlarında önemli gelişmeler olduğunu saptıyoruz. Bu gelişmeler sonraki yıllarda kurulan eğitim kurumları ile daha da ileri düzeye varmış bulunmaktadır. Osmanlılar döneminde çocuk ameliyatları öncesinde yazılan ve imzalanmış bilgilendirilmiş onam belgelerinin çocuk sağlığı ve çocuk hakları açısından büyük önemi ve değeri vardır.

Konunun gelişim süreci incelendiğinde, çocuk cerrahlarının, ürologların, ortopedistlerin ve plastik cerrahların çocuk ürolojisinin gelişiminde önemli ve yadsınamaz emekleri olduğu görülmektedir.

Son yıllarda ortaya çıkan yönetmeliklerle ülkemizde 13 adet eğitim programının başlatıldığını, Türk çocuk ürologlarının yaptıkları çalışmalar ve düzenledikleri toplantılarla, uluslararası zeminde daha da etkin düzeylere geldiklerini saptıyoruz.

Anahtar kelimeler: Çocuk ürolojisi, çocuk ürolojisi eğitimi, tarihçe, bilgilendirilmiş onam

Summary

Development of pediatric surgery in Turkey

First documents, related to pediatric urology has been detected in Sumerian tablets engraved nearly 3000 years B.C. Textbook of Şerafeddin Sabuncuoğlu from the XVth century, called Cerrahiye-i İlhaniye, is accepted as the first textbook and surgical atlas with its colourful pictures of pediatric urological procedures. On the other hand, foundation of Hamidiye-i Etfal Children's Hospital (from 19th century) during the reign of Sultan Abdulhamid the Second positively effected quality and results of pediatric urological procedures.

During Ottoman empire, informed consent forms which were prepared and signed before every pediatric procedures were very important, and valuable documents as far as children's health, and rights were concerned.

When we analyze developmental process of pediatric surgery in Turkey, it is obvious that pediatric surgeons, urologist, orthopedic surgeons and plastic surgeons are contributing their important, and undeniable endeavors to the development of pediatric urology. During the last decades, Turkish pediatric urologists made enormous amount of scientific contributions; organized international meetings and workshops. Due to these efforts they became amore effective position in international scientific platforms.

Key words: Pediatric urology, pediatric urology training, history, informed consent

Giriş

Bu derleme, çocuk cerrahisinin temel alanlarından biri olan çocuk ürolojisinin bu topraklarda ortaya çıkışını; özellikle son 50 yıllık süre içinde, bu branşın gelişmesine katkıda bulunan kişi ve kurumları ortaya koymak, günümüzde çocuk ürolojisinin ulusal ve uluslararası düzeyde geldiği yeri belirlemek amacıyla tasarlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Bu derlemenin ortaya çıkabilmesi için a) özellikle Anadolu'da uzak ve yakın tarih içinde saptanan gelişmeler ile ilgili kaynaklar incelenmiş, b) tıp tarihine ilişkin temel kitaplardan yararlanılmış, c) tıp tarihi ile ilgili bazı dergilerden, d) çocuk ameliyatlarına ilişkin olarak Osmanlı döneminden kalan ve "hüccet" diye isimlendirilen bazı "bilgilendirilmiş onam" belgelerinden, e) Levni'nin "Surnamesi"nden bilgi edinilmiştir. Ek olarak, ülkemizde çocuk ürolojisinin gelişmesine tanıklık etmiş ya da olaya bizzat katkıda bulunmuş bazı kişilerle yapılan yüz yüze ve telefon

Adres: Prof. Dr. S.N. Cenk Büyükcünal, İ.Ü. Cerrahpaşa TF Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı, Çocuk Ürolojisi Bilim Dalı, İstanbul
Alındığı tarih:
Kabul tarihi:

görüşmelerinden yararlanılmıştır.

Konu ile ilgili veriler

İlk çağlar:

Bu topraklarda çocukların ürolojik sorunlarına ilişkin bilinen en eski veriler, Ağartan'ın yaptığı bir çalışmaya göre ⁽¹⁾ Sümerler döneminden elimizde kalan kil tabletler üzerinde yazılı olan, M.Ö. 3500-2000 yıllarına ait Enki ve Nimnah efsanesinde, insanın yaratılışı ile ilgili bölümde söz edilen, üriner inkontinanslı, kuşku genitalyali çocuklar ile ilintili bölümlerde geçmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda, Bergama'da yaşamış Galen'in (M.S 130-199) penisi kıvrık, pipisinin ucundan işeyemeyen bebekler için ilk kez "hipospadias" tanımını kullandığını görüyoruz. Galen, bu hastaların ilkeri yıllarda cinsel girişim sırasında, ejakülasyon anında sekresyonu tam olarak uterus girişine doğru yönlendiremediklerini bildirmiştir ⁽²⁾.

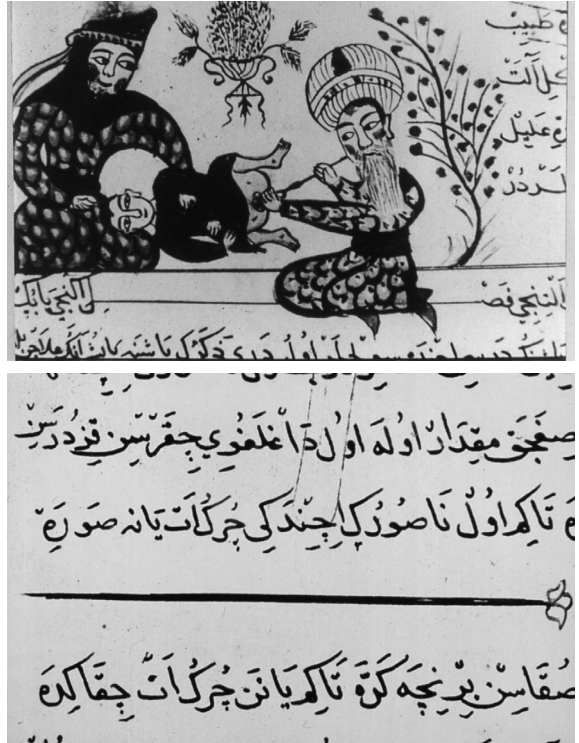
Bizanslı bir cerrah olan Oribasius (M.S 325-403), distal tip hipospadiaslarda, glansı sulcus coronariusun biraz üzerinden salam gibi keserek ektopik konumdaki meayı, bulunduğu ventral yerleşimden, koronar şekilde yapılmış kesitlerle, glansın göreceli olarak daha ortasına gelebileceğini bildirmiştir ⁽³⁾. Bu garip tedavi yönteminin İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda da uzunca bir süre kullanıldığı anlaşılmaktadır ⁽⁴⁾.

15.-19. yüzyıl arası:

Anadolu'da çocuk ürolojisi ile ilintili detaylı ilk yazılı ve resimli kayıtlara, hiç kuşkusuz Amasyalı cerrah Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun "Cerrahiye-i İlhaniye" isimli 3 ciltlik yazma eserinde ulaşabilmekteyiz ⁽⁵⁾. Bu el yazması kitapta hemen hemen cerrahinin tüm alanları ile ilgili bilgi bölümler bulunmaktadır ve ameliyatlar günümüzde bizlere fikir verebilecek minyatürlerle tasvir edilmektedir. Çocuk ürolojisi ile ilintili bölümlere göz atıldığında özellikle bilgi verilen ve resimlendirilen şu konular dikkati çekmektedir ⁽⁶⁾: a) Sünnet ve sünnet hataları, b) sünnet için tasarlanmış özel cerrahi aletler, c) distal tip hipospadyas girişimleri, d) penil cerrahi için tasarlanmış ince cerrahi aletler, e) kasık fıtıkları, f) yapışık labia minora ve tedavisi, g) kliterekтоми, h) ayrıca üriner sistem taşları, sonda uygulamaları, taş cerrahisi ile ilintili aletler, taş cerrahisi ile ilintili varış yolları ve yöntemler.

Bazı bölümlere kısaca göz atıldığında şu önemli noktalar göze çarpmaktadır:

- Hipospadias: Bu bölümde özellikle distal tipteki hipospadias tanımlanmakta, ektopik meanın düzeltilmesi, mea stenotik ise genişletilmesi ile ilgili teknik bilgiler verilmektedir. Bu işlemlerle ilgili olarak kendi geliştirdiği ve "mıbza" ismini verdiği bir tür ince bistüri de gösterilmektedir. Ameliyat sonrası çocuğun çiş edebilmesi için sonda uygulaması da anlatılmaktadır. Ayrıca mea darlıkları için geliştirilmiş dilatatörlerin kullanımından da söz edilmektedir (Resim 1 a,b).

Resim 1. a) Sabuncuoğlu bir distal hipospadias girişimde bulunurken. Yardımcısı bir hanım doktor "tabibe"dir. b) Hipospadias cerrahisinde kullandığı ince kesici alet "mıbza".

- Sünnet: Sünnetin bu işe yatkın kişilerce yapılmasının gerekliliği belirtilmekte ve ehliyesiz kişilerce yapılan sünnetlerin komplikasyonlarından söz edilmektedir. Sünnetin glans korunarak tek bir kesi ile yapılması gerekliliği vurgulanarak, bu amaca uygun olarak geliştirilen sünnet makasından ve sünnet tekniğinden söz edilmektedir.

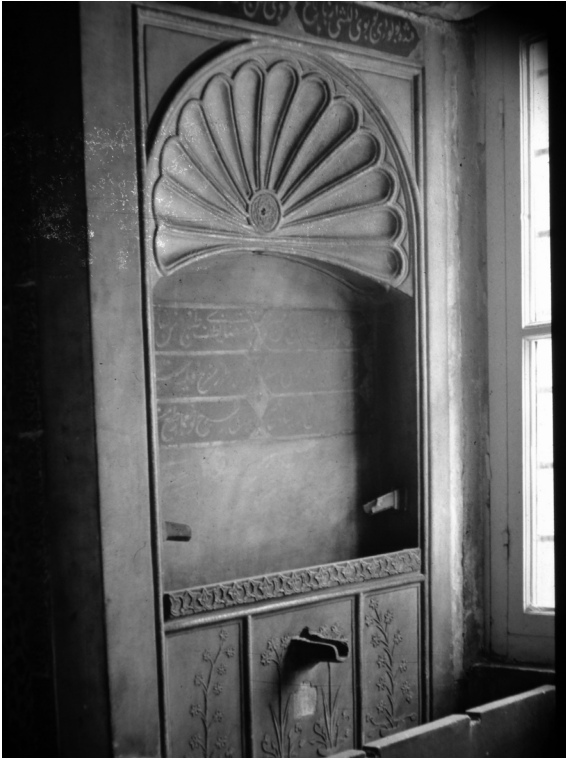
- Yapışık labia minora: Labial füzyonun, labia minoranın özel kremli gazlarla tutularak ayrılması ile düzelebileceği ya da aletle açılacağı belirtilmektedir (Resim 2).

Resim 4. Hamidiye-i Etfal Hastanesi açılışında sünnet edilen çocuklar.

Bu konuda elimizdeki en önemli resimli dokümanlardan biri de Levni'nin "Surname" isimli minyatürlerle süslü eseridir ⁽¹¹⁾. Levni, 18. yüzyılda III. Ahmet'in dört şehzadesinin görkemli sünnet düğününü bu eserde tüm detayları ile resimlemeyi başarmıştır.

Özel arabalarla saraya getirilen şehzadeler, Topkapı Sarayı'nda hekim başı tarafından sünnet odasına alınır ve işlem orada yapılırdı. Sünnet odasının pencereleri içinde minik, şelalecikler tarzında fiskiyelerden

Resim 5. Topkapı sarayında sünnet odasının pencereleri (içinde fiskiye sistemi mevcuttu).

akan su düzeneği bulunurdu. Bu düzeneğe, şehzadelerin ağlama seslerinin dışarıdan duyulmasına engel olurdu (Resim 5). Sünnet sonrasında, Sultanahmet Meydanı'nda III. Ahmet'in emri ile 15 gün 15 gece sünnet şenlikleri yapılmış ve binlerce çocuk ücretsiz olarak sünnet ettirilmiştir (Resim 6).

Resim 6. Cerrahları ile birlikte sünnet yerine giden sünnet çocukları.

Askerlere, halka bedava yemek dağıtılır çeşitli gösterilere, eğlencelere yer verilir.

Şehzade sünnetleri Dolmabahçe Sarayı'na geçildikten sonra saray bahçesindeki sünnet odasında yapılırdı. Burada Topkapı'ya oranla çok daha rahat ve modern bir ortam bulunmaktaydı (Resim 7). Sünnet olan şehzadenin yatağı, çiş iskemlesi özel olarak tasarlanmıştır ⁽¹²⁾.

Sünnet konusunda önceleri, Sabuncuoğlu'nun kuralları ve öğretileri doğrultusunda girişim yapılırdı (Resim 8). Ancak, özellikle 19. yüzyılda daha bilimsel ve modern yöntemler ve aletler kullanılmaya başlamıştı. Bu konu ile ilgili olarak yaptığımız araştırmalarda Cemil Topuzlu Paşa'ya ait, tüm aletleri içeren tam bir sünnet seti de göze çarpmaktadır (Resim 9).

20. yüzyıldan günümüze:

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş sürecinde, II. Abdulhamid döneminde çocuk sağlığı konusunda önemli bir sıçrayışı, belirgin bir gelişmeyi görmekteyiz. Padişah, çok sevdiği küçük kızını difteri komplikasyonu nedeni ile yitirince,

Resim 7. a) Dolmabahçe Sarayı'ndaki sünnet odası içinde şehzade sünnet yatağı. b) Özel tasarlanmış, sünnetli çocuk için oturaklı tuvalet sandalyesi.

Resim 8. a) Sabuncuoğlu bir asistanı ile sünnet yaparken, b) Sünnet için tasarımı yaptığı özel sünnet makası.

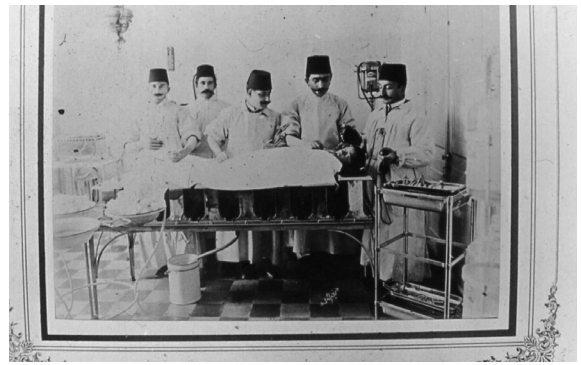
kızının anısını yaşatma amacıyla hayırlı bir girişimde bulunmak ister. Hamidiye-i Etfal Hastanesi (günümüzde Şişli Çocuk Hastanesi) böyle kurulur. Hastane 1896'da önemli ve güzel bir törenle açılır⁽¹³⁾. Açılış sırasında yukarıda da belirttiğimiz gibi, pek çok çocuk ücretsiz olarak sünnet ettirilir. Hastane bünyesinde 2 çocuk cerrahisi pavyonu bulunmaktaydı (Resim 10). İki ameliyathaneden biri küçük diğeri büyük girişimler için kullanılmaktaydı. Çocuk hastanesi röntgen ünitesi, eczanesi, biyokimya ve mikrobiyoloji laboratuvarları, deneysel hayvan laboratuvarı, sterilizasyon ünitesi, biberon sterilize etme aygıtı, buharla çalışan bulaşık makinesi, güncel dergi ve kitaplara yer veren kütüphane gibi özelliklere sahipti (Resim 11). Hastanenin en önemli özelliklerinden biri Türkçe ve Fransızca olarak çıkarılan bir de dergisinin olmasıydı. Bu dergi (Resim 12) çeşitli olgu sunularına, buluşlara, istatistiklere, makalelere yer veriyordu. 1906-1907 yılları arasında hastanede yapılan çocuk cerrahisi girişimlerine göz attığımız zaman, tüberküloz ve komplikasyonlarına bağlı girişimlerden sonra inguinal herniler (24 adet), üriner sistem taşları (10 adet) ve hidroselin (8 adet) en sık uygulanan girişimler olduğu anlaşılmaktadır. Toplamda, karın tümörleri

Resim 9. a) Ünlü cerrah Cemil topuzlu Paşa, b) Cemil Topuzlu Paşa'ya ait olduğu bildirilen tam bir sünnet seti.

ve anal atreziler de dâhil olmak üzere 1 yılda 87 girişim yapıldığı gözlenmektedir. İlgî çekici bir durum, üriner sistem taşları çıkarılan çocukların ameliyat sonrası resimlerinde, yanlarında gramajı, boyutları yazılmış olarak çıkarılan taşların da görüntülenmesi (Resim 13).

İleriki yıllarda, üniversite reformu sonrasında, İstanbul Tıp Fakültesi bünyesinde kurulan Ortopedi ve Çocuk Cerrahisi Servisi içinde Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar'ın çocuk cerrahisine de büyük önem verdiğini ve hem hastane pratiğinde hem çıkardığı ders kitabın-

Resim 10 Çocuk cerrahisi pavyonu.

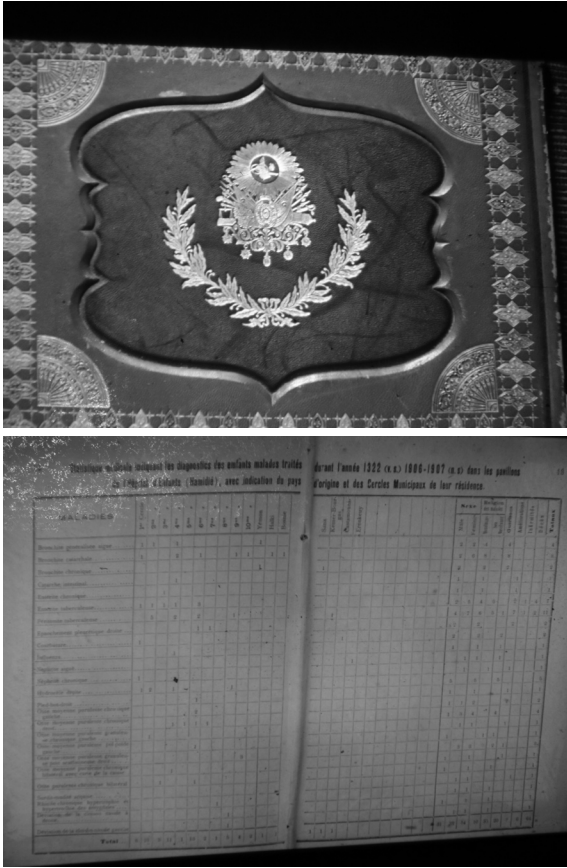

Resim 11. Hamidiye-i Etfal Hastanesi, genel görünüm.

da çocuk ürolojisi ile ilgili konulara ilgi gösterdiğini gözlemliyoruz.

1949 baskılı ders kitabında, nöral tüp defektleri ve yol açtığı üriner sorunlar, mesane ekstrofisi ve tedavisi, Wilms tümörü, hipospadias gibi konulara yer verilmişti ⁽¹⁴⁾.

Daha sonraları, başkent Ankara'daki bazı gelişmelere tanık oluyoruz. Mr. Herbert Eckstein'in Ankara'da

Resim 12. a) Hastanenin iki dilde çıkan dergisinin kapağı. b) Yapılan ameliyatlara ilişkin istatistik bilgileri.

çalıştığı 1958-61 yılları içinde özellikle çocuk üriner sistem taşları konusunda önemli çalışmalar ve ameliyatlara gerçekleştirdiğini, Anadolu'yu dolaşarak taramalar yaptığını ve çocuklara sağlık hizmeti götürdüğünü görüyoruz (15).

Akgün Hiçsönmez hocamız, Çocuk Cerrahisi Dergisi'nin 1995 yılında İngilizce olarak yayınlanan özel Herbert Eckstein sayısında, 30 yataklı bir ünite kuran doktor Eckstein'i Ankara'daki çocuk cerrahisi ile ilintili tüm çalışmaların gerisindeki itici güç olarak gördüğünü belirtmiştir (16).

Ülkemizde, gerçek anlamda modern çocuk cerrahisinin ve çocuk cerrahisi eğitim programlarının İzmir'de ilk kez Prof. Dr. İhsan Numanoğlu ve Ankara Hacettepe'de Prof. Dr. Akgün Hiçsönmez tarafından ortaya konduğu bilinmektedir (17).

Bu kurumlarda, çocuk ürolojisi ile ilgili gelişmelere bakacak olursak, İzmir'de, Ege Üniversitesi Tıp

Resim 13 a,b. Taş ameliyatı geçiren çocuklar. Ayak ucundaki kutular üzerinde çıkarılan taşın ve el yazısı ile ağırlık ve boyutları mevcut.

Fakültesi Çocuk Cerrahisi Kürsüsü içinde, Acun Gökdemir'in mesaisinin tümünü çocuk ürolojisine adadığını, bir çocuk ürolojisi servisi kurduğunu ve ülkemizdeki ilk modern çocuk ürodinami laboratuvarının kurulmasına, özellikle spina bifidanın getirdiği ürolojik sorunlar, disfonksiyonel işemeler ve antenatal tanıli hidronefrozlar da dâhil olmak üzere çocuk ürolojisi konusunda pek çok çalışmaya olanak sağladığını görüyoruz. En önemlisi, ileriye yönelik olarak devamlılığı sağlamak amacıyla Ali Avanoğlu ve İbrahim Ulman gibi iki çok çalışkan ve atılgan genci bu alana çekerek, kliniğin daha da ileri gitmesini sağladığını belirliyoruz.

Bu arada ünitesinde ülkemizin ilk kapsamlı ürodinami çalıştayının düzenlenmesi ve detaylı ve öğretici bir çalıştay kitabının çıkması konusunda, Ali ve İbrahim'e ön ayak olduğunu da saptıyoruz ⁽¹⁸⁾.

Bu yıllarda, İngiltere'de konsültan çocuk cerrahisi olarak, oradaki modern tedavi ve bakım olanakları içinde bizzat çalışan ve güzel izlenimler bırakan Nebil Büyükpamukçu'nun, Hacettepe'ye dönmesine tanık oluyoruz. Onun yetiştirdiği genç araştırmacıların, bu alanda önemli deneysel çalışmalar yaptığını görüyoruz. Büyükpamukçu ve ekibinin hipospadias cerrahisi ve pediatrik ürolojik onkolojik cerrahi konusunda, özellikle Wilms tümörü ve rabdomiyosarkom tedavisinde önemli katkılar yaptığını, çocuk onkolojik cerrahisinin gelişmesinde önemli rolleri olduğunu görüyoruz. Büyükpamukçu'nun önemli bir özelliği de Haberal'ın Hacettepe'de başlattığı renal transplantasyon programının önde gelen elemanlarından biri olmasıydı.

Hacettepe'de, özellikle inmemiş testis konusunda, Tanyel ve ark. tarafından gerçekleştirilen deneysel çalışmalar ve kazanılan bilimsel ödüller çocuk ürolojisine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Aynı bölümün öğretim üyelerinden Şenocak'ın, çocuk ürolojisi ve onkolojik cerrahisi konusunda Büyükpamukçu'nun açtığı yolda devam etmesi bu alandaki kalitenin devamlılığına katkıda bulunmuştur.

Cerrahpaşa TF Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı bünyesinde kurulan Çocuk Ürolojisi Bilim Dalı, işlevini hâlen 3 öğretim üyesi ve 2 yandal asistanı ile sürdürmektedir. Londra'daki Great Ormond Street Çocuk Hastanesinde çocuk cerrahisi asistanlığı yapan Nur Danişmend, çocuk ürolojisinin en önemli isimlerini

izleme ve ameliyatlarına girme fırsatını bulmuştu. 1978'de Cerrahpaşa'ya dönünce edindiği deneyimleri ve birikimleri paylaştı. Cerrahpaşa'da mesane ekstrofisi-epispadyas kompleksi onarımı ve mesane ogmentasyonları konusundaki geniş birikimin oluşmasında Danişmend'in büyük katkısı olmuştur. Daver Yeker'in Dublin'de, Cenk Büyükkunal'ın A.B.D'de, Yunus Söylet'in Almanya ve İsveç'te, Haluk Emir ve Mehmet Eliçevik'in ABD'de kazandıkları deneyimler sonucunda, reflütün subüreterik injeksiyon ile tedavisi, J.W Duckett'in yöntemleri doğrultusunda distal ve proksimal hipospadias onarımı, videoürodinami laboratuvarının kurulması, minimal invazif cerrahi girişimlerin üroloji alanında uygulanması, kompleks kloakal malformasyonların modern ve güncel yöntemlerle tedavisi gibi alanlarda gelişmeler sağlanmıştır.

Cerrahpaşa Çocuk Ürolojisi Bilim Dalının bu alandaki en önemli katkısı, uluslararası katılımlı 10 çalıştay ve üroloji alanında 5 uluslararası kongre düzenleyerek, gerek meslektaşlarının güncel bilgiler edinmesi, gerekse ülkemizin uluslararası zeminde tanıtımı konusundaki girişimlerdir ⁽¹⁹⁾.

Cerrahpaşa Çocuk Ürolojisi Bilim Dalı, ülkemizde 2011'de UEMS/EAPU eğitim sertifikasyonunu almıştır.

Yukarıda belirtilen bu 3 kurumumuz dışında, diğerlerinde de önemli ilerleme ve gelişmeler kaydedilmiştir:

- Doğruyol'un gayretleri ile Uludağ Üniversitesinde kurulan çocuk ürolojisi bilim dalında Emin Balkan ve Nizamettin Kılıç'ın gayretleri ile düzenlenen çalıştaylar, laparoskopik cerrahi konusundaki katkılar,
- Çukurova Üniversitesinde geçmiş yıllarda düzenlenen çalıştaylar ve çocuk ürolojisi konusunda Zorludemir ve Alkan'ın gösterdiği çabalar,
- Dicle Üniversitesinde Önen'in kişisel katkıları ile güneydoğuda branşın gelişip oturmasını sağlaması, çalıştaylar düzenlemesi, özellikle hidronefroz ve taş cerrahisi konusunda yaptığı girişimler,
- Tiryaki ve ark'nın Ankara'da çocuk taş hastalıkları ile ilgili olarak kurdukları modern tedavi ünitesi ve düzenledikleri çalıştaylar,
- Akdeniz Üniversitesinde Melikoğlu ve Karagüzel'in çocuk ürolojisi ile ilgili çalışmaları,
- Marmara Üniversitesinde Dağlı ve Tuğtepe'nin

- çocuk ürolojisi konusunda verdikleri mücadeleler, düzenledikleri toplantılar,
- g) Sözübir'in Yeditepe Üniversitesindeki kişisel gayretleri ve düzenlediği ünlü VUR çalışmayı,
 - h) Ondokuz Mayıs Üniversitesi çocuk cerrahisinin içinde ürolojinin oturtulması konusunda Arıtürk ve ark.'nın ısrarlı çalışmaları,
 - i) Celal Bayar Üniversitesinde Mir ile başlayan Taneli, Günşar ve Şencan ile devamlılık gösteren klinik ve deneysel çalışmalar,
 - j) İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Eğitim Hastanesinde Dr. Vural ve Dr. Sander'in olağanüstü sayılarda gerçekleştirdikleri ürolojik girişimler ve yapılan yayınlar,
 - k) Dokuz Eylül Tıp Fakültesi'nde Mustafa Olguner ve Gülce Hakgüder'in çalışmaları ve minimal invazif girişimlerle ilgili önemli katkılarını,
 - l) Trabzon Karadeniz T Ü Çocuk Cerrahisi'nde Haluk Saruhan ve Mustafa İmamoğlu'nun çalışmalarını,
 - m) Gazi Ü Tıp Fakültesi'nde Can Başaklar ile başlatılan çalışmalar ve Başaklar'ın yayınladığı, çocuk ürolojisi konularını da içeren çok sayıda hem telif hem de tercüme kitaplarını
 - o) İstanbul Üniversitesi Çapa Kampüsü Çocuk Cerrahisi'nde Alaaddin Çelik, Tansu Salman, Erbuğ Keskin ve Hüseyin Özbey'in çocuk ürolojisi ameliyatları ile ilgili deneyimlerini, Özbey'in gerçekleştirdiği güntübirlik çalışmaları
 - p) Mustafa Küçükaydın'ın çocuk ürolojisi ile ilgili tüm yenilikleri sürekli olarak izleyerek Kayseri'de uyguladığı ürolojik girişimleri ve başlattığı eğitim programını
 - r) Behçet Uz Çocuk Hastanesi'nde Erol Mir ile başlatılan üroloji çalışmaları ve son zamanlarda Keremettin Uğur Özkan'ın yeni göreve başladığı bu kurumda ve önceki çalışma yeri Kahramanmaraş'da yaptığı çalışmaları,
 - s) Şişli Çocuk Hastanesi'nde Ali İhsan Dokucu'nun gayretleri ile oluşan çocuk ürolojisi eğitimini ve yan dal çalışmalarını
 - t) Hamit Okur ve ekibinin Göztepe (sonraki ismi Medeniyet Üniversitesi) çocuk cerrahisi bünyesinde yaptıkları bilimsel çalışmalar ve girişimleri,
 - u) Bilgi Üniversitesi'nde Kerem Özel'in özellikle nörojen mesanelerle ilgili ürodinamik çalışmalarını ve getirdiği yenilikleri çocuk ürolojisi alanındaki çabalar içinde sayabiliriz.

Çocuk ürolojisi ile ilgili bilim dallarımızın ve diğer eğitim kurumları ve bu kurumlar dışında çalışan meslek-

taşlarımızın hemen tümünün yoğun çalışmaları olmakla beraber, yukarıda saydığımız kurumların farklı bir yeri ve etkileri olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Ülkemizde, çocuk ürolojisi ile ilgili ilk uzmanlık belgeleri, Sağlık Bakanlığı Tıpta Uzmanlık Kurulunun (TUK), 25 Ocak 2011 tarihli kararı ile verilmiştir. Bu amaca yönelik olarak, çocuk cerrahları ve erişkin ürologları içinde, geçmişe yönelik olarak, çocuk ürolojisi ile ilgili çalışmaları ve bilimsel etkinliklerini belgeleyenler, birer dosya ile başvurmuşlardır. TUK tarafından yapılan değerlendirme sonrasında, saptanan kriterlere uyan başvuru sahiplerine uzmanlık belgesi verilmiştir. Bu uygulama ile 100 kadar çocuk üroloğu belge sahibi olmuştur. Bunların 2/3 kadarını çocuk cerrahları oluşturmaktaydı. Gerek ülkemizde uygulanan bu yöntemle, gerekse EBPU sınavına girerek sertifika alan uzmanlarımız bulunmaktadır.

Çocuk ürolojisi ile ilgili olarak ülkemizde kurulan dernekler:

Çocuk ürolojisi ile ilgili olarak kurulan ilk dernek "Çocuk Ürolojisi Derneği"dir. Dernek, 9 Nisan 1996 yılında İstanbul'da bu konuya ilgi duyan erişkin ürologlarından Haluk Ander, Orhan Ziyilan, İsmet Nane, Ferruh Şimşek, Reşit Tokuç, Doğan Başak ve İhsan Karaman tarafından kurulmuştur. Şişli'de Türk Üroloji Derneğine ait olan dairede faaliyete başlamıştır. Yapılan ilk yönetim kurulu toplantısı ile Haluk Ander başkan, Ferruh Şimşek ikinci başkan, Orhan Ziyilan ise genel sekreterlik görevlerine getirilmiştir. 18 Mart 1997 tarihinde yapılan ilk genel kurul toplantısında ise yönetime Haluk Ander, Ferruh Şimşek, Orhan Ziyilan, Nur Danişmend, Serdar Tekgül, İsmet Nane ve İhsan Karaman seçilmişlerdir ⁽²⁰⁾. Haluk Ander'in başkanlık görevi devam etmiştir. Derneğin 19 Nisan 2003 tarihinde yapılan 4. genel kurul toplantısı ile ilk kez bir çocuk cerrahı kökenli üye, Yunus Söylet başkanlığa seçilmiştir. Daha sonraları, Söylet'in çabaları ile dernek Türk Çocuk Ürolojisi Derneği adını almıştır ⁽²¹⁾. Derneğin 5. dönem başkanlığını Orhan Ziyilan, 6. dönem başkanlığını ise İbrahim Ulman yapmıştır.

Dernek 1997'de İstanbul'da, 1999'da Gaziantep'te, 2001'de Samsun'da, 2003'te Kapadokya'da, 2005'te Marmaris'de, 2007'te Antalya'da ulusal kongreler düzenlemiştir.

Bu güzel gelişmelere karşın, yönetim kurulunun teşkil edilmesinde, çocuk cerrahisi kökenli çocuk ürologlarınca, haklı olarak istenen, **esit temsiliyet ya da değişimli/dönüşümlü başkanlık ve genel sekreterlik kuralının** ürolog kökenli meslektaşlarımızın kabul etmemesi ve yönetimde mutlak üroloji hâkimiyeti konusunda ısrarlı olunması üzerine, çocuk cerrahları bu dernekten istifa etmişlerdir.

Bu gelişmelere paralel olarak, 16 Nisan 2009'da Antalya'da yapılan bir değerlendirme toplantısı sonunda "Pediatrik Üroloji Derneği" PEDURO kurul-

muştur ⁽²²⁾. İlk yönetim kuruluna Ünal Zorludemir, Cenk Büyükkunal, Can Başaklar, İbrahim Ulman, Emin Balkan, Abdurrahman Önen ve Selami Sözübir seçilmiştir. İlk genel başkan olarak Ünal Zorludemir, 2. başkan Cenk Büyükkunal, genel sekreter Abdurrahman Önen göreve getirilmiştir.

Bir Ekim 2009'da yapılan ilk genel kurul sonrasında aynı yönetim kurulu yine seçilmiş, ancak Cenk Büyükkunal'ın kendi istemi ile yönetimden ayrılması üzerine yedek üye, Haluk Emir yönetime girmiştir. Ünal Zorludemir başkanlık görevine Abdurrahman

Tablo 1. PEDURO bünyesinde ve PEDURO katkısı ile düzenlenen kongre ve çalıştaylar.

PEDURO KONGRELERİ

- 8-10 Nisan 2010, *İzmir Kongresi* (Ege Üniversitesi, Bornova kampüsü)
- 16-19 Mayıs 2011, *İstanbul Kongresi* (İstanbul Uluslararası Kongre Merkezi) TÇCD ve Mısır Çocuk Cerrahisi Derneği ile ortaklaşa düzenlenmiştir.
- 5-7 Nisan 2012, *Bursa Kongresi* (Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Kampüsü, Kongre Merkezi)
- 23-25 Mayıs 2013 *Konya Kongresi*
- 16-19 Nisan 2014 *Antalya Kongresi* (Antalya, Kemer Limra Kongre Merkezi)
- 6-9 Mayıs 2015 *Diyarbakır Kongresi* (Dicle Tıp Fakültesi Kampüsü, Kongre Merkezi)

PEDURO KATKILARI ile DÜZENLENEN SİMPOZYUM, KURS ve ÇALIŞTAYLAR

- 8 Nisan 2010, Hipospadias Çalıştayı İzmir, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Kampüsü (PEDURO KONGRESİ İLK GÜNÜ)
- 11-12 Haziran 2011 Exstrophy-Epispadias Complex-III Uluslararası Çalıştayı, İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü Mavi Salon (PEDURO ve TÇCD katkıları ile Cerrahpaşa TF Çocuk Ürolojisi BD tarafından düzenlenmiştir.)
- 30 Eylül-1 Ekim 2011, Çocuklarda İdrar Kaçırma Simpozyumu, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi, Konferans Salonu (PEDURO ve Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ürolojisi BD tarafından düzenlenmiştir.)
- 5 Nisan, 2012, İnguinal Kanal Patolojilerin Tedavisi Kursu, Bursa, Uludağ Üniversitesi Kampüsü (PEDURO KONGRESİ İLK GÜNÜ)
- 6-7 Aralık 2012 Uluslararası Hypos'012 Hipospadias Çalıştayı, İstanbul Üniversitesi Kongre Merkezi, Beyazıt Kampüsü (TÇCD ve PEDURO katkıları ile Cerrahpaşa TF Çocuk Ürolojisi BD tarafından organize edildi.)
- 23 Mayıs 2013, Konya, Varikosel Kursu (PEDURO KONGRESİ İLK GÜNÜ)
- 24-26 Ocak 2013 Pediatrik Endoürolojik Taş Tedavisi Çalıştayı (PEDURO katkıları ile Dicle Üniversitesi Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı tarafından organize edildi)
- 7-8 Mart 2013 Çocuktaş: Çocuklarda Üriner Sistem Taşları Çalıştayı ve Temel Endoüroloji Kursu, Ankara (TÇCD ve PEDURO katkıları ile Ankara Dışkapı Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları-Hematoloji Onkoloji Eğitim Hastanesi Çocuk Ürolojisi ve Çocuk Cerrahisi klinikleri tarafından organize edildi.)
- 29 Eylül-1 Ekim 2013 Vezikoureteral Reflüde Güncel Yaklaşımlar Çalıştayı (PEDURO, Çocuk Nefrolojisi Derneği, Yeditepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı tarafından düzenlenmiştir.)
- 16 Nisan 2014, Antalya, Üriner İnkontinans Cerrahisi Simpozyumu, Limra Kongre Merkezi (PEDURO KONGRESİ İLK GÜNÜ)
- 19 Nisan 2014, Antalya, Çocuk Ürolojisi Uzmanlık Eğitimi Çekirdek Müfredat Programı ve Eğitimi Düzenleme Toplantısı, Limra Kongre Merkezi (PEDURO KONGRESİ SON GÜNÜ)
- 6 Mayıs, 2015, Antenatal Hidronefroz Simpozyumu, Diyarbakır, Dicle Tıp Fakültesi Kampüsü, Kongre Merkezi (PEDURO KONGRESİ İLK GÜNÜ)

Önen genel sekreterlik görevine devam etmiştir. 12 Nisan 2012’de seçilen yeni yönetimin başkanlığına İbrahim Ulman, ikinci başkanlığa Emin Balkan genel sekreterliğe Abdurrahman Önen getirilmiştir. Üyeliklere Pelin Oğuzkurt, Mehmet Eliçevik, Selami Sözübir ve Fatih Akbıyık seçilmiştir. 2015’te yapılan son genel kurul seçimi ile Haluk Emir, Güngör Karagüzel, Pelin Oğuzkurt, Halil Tuğtepe, Fatih Akbıyık, Baran Tokar, Mustafa İmamoğlu yönetim kuruluna seçilmişlerdir. Haluk Emir başkanlığa, Güngör Karagüzel ikinci başkanlığa, Baran Tokar genel sekreterliğe ve Pelin Oğuzkurt’un saymanlığa getirildiği yeni yönetim kurulu son olarak Diyarbakır’da gerçekleşen PEDURO kongresi ile göreve başlamıştır.

PEDURO derneğinin bugün bilinen amblemi, İbrahim Ulman’ın İzmir’de bulunan bir sanatçıya çizdirdiği taslaklar arasından, yapılan bir oylama ile seçilmiştir (23). PEDURO derneği çocuk ürolojisinin kurulması ve gelişmesinde hizmet veren iki değerli üyesine de “onursal üye” unvanını vermiştir. Bu hocalarımız, Ege Üniversitesinde branşın gelişmesine büyük katkılar yapan Prof. Dr. Acun Gökdemir ve Cerrahpaşa’da çocuk ürolojisi konusunda yıllarca çalışan Prof. Dr. Nur Danişmend’dir.

PEDURO derneği günümüze değin başarılı ulusal kongreler ve çalıştaylar düzenlemiştir. Bilimsel aktivitelerin dökümü Tablo 1’de izlenmektedir.

Bu çalıştay, simpozyum ve kursların tümü başarılı geçmiştir. İstanbul’da organizasyonu gerçekleştirilen, Hypos’012 Uluslararası Hipospadias Çalıştayının 250’den fazla yabancı katılımcı ve 400’ü aşan kayıt sayısı ile belki de dünyada düzenlenmiş en geniş katılımlı hipospadias çalıştay olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuk ürolojisinin ülkemizdeki gelişiminde üroloji uzmanlarının katkıları:

Üroloji cephesinde de bazı kişisel ve kurumsal katkıların ön plana çıktığı gözlenmektedir.

- İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Üroloji Kürsüsü öğretim üyesi Vural Solok, konuya ilgi duyan, bilimsel katkılar yapan kişiler arasında öncelikli bir yere sahiptir. Solok’un bu alanda 37 adet ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış çalışması bulunmaktadır. Bunlar arasında vezikoureteral reflü

ve tedavisi (1976, 1981), inmemiş ve distrofik görünümlü testislerde biopsi bulguları (1978), çocuklarda paratestiküler rabdomiyosarkomlar (1978), çocuklarda taş hastalığı (1983), posterior üretral valvde endoskopik tedavi (1984) öncelik almaktadır. Vural’ın doçentlik uzmanlık tezinin meğâreter ve cerrahi tedavisine yönelik olduğunu (1982) görüyoruz (24).

- Hacettepe’de çalışmaları başlatan Doğan Remzi’nin çocuk ürolojisi ile ilgili olarak girişimlerde bulunduğunu biliyoruz. Bu kliniğin aynı fakültenin çocuk nefrologları ile ilgili yoğun bağlantıları da bu girişimlerde etkili olmuştur. Önceki yıllarda çocuk ürolojisi ile ilgili olarak çalışmalar olmuşsa da, yalnızca çocuk ürolojisi ile ilgilenmeye başlayan, bu konuda bilimsel çalışmalar yapan, kurumsallaşma konusunda yoğun emek veren ilk kişinin Serdar Tekgül olduğunu görüyoruz. Hacettepe Üroloji Anabilim Dalı’nda 1999’dan sonra ayrı bir çocuk ürolojisi eğitim programının başlatıldığını, sonraki yıllarda bu eğitim programının 2008’de UEMS EAPU sertifikasyonu almaya hak kazandığını, ulusal ve uluslararası kongre ve çalıştaylar düzenlediğini (2003 Kapadokya Uluslararası ESPU Eğitim kursu, Antalya’da Uluslararası ESPU/ICCS Çocuk İnkontinans Kursu, ESP Uluslararası Kongresi en önemlileridir) gözlüyoruz. Tekgül’ün ESPU genel sekreterliği, ESPU eğitim komisyonlarında görev alma gibi önemli görev ve sorumluluklar yüklendiğini de biliyoruz. Ankara’da eğitim gören Demokan Erol’un da başkentteki çalışmaları ile hipospadias konusunda önemli başarılarla imza attığını vurgulamalıyız.

- Öncü çalışmaların en önemlilerinden biri, özellikle Sedat Tellaloğlu’nun başkanlık yaptığı dönemlerde İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde başlatılmıştır. Önceki yıllarda, çocuk ürolojisi ile ilgili çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, 80’li yılların başlarından sonra özellikle Haluk Ander’in yoğun tempoda, salt bu konuya eğildiğini biliyoruz. Haluk Ander’in diğer ürologlarda gözlenmeyen bir örnek davranışı benimseyerek, çalışmalarını çocuk cerrahisi kongrelerinde de sunması, iki grup arasında bağlantı sağlamaya çalışması önemlidir.

Ander’in vezikoureteral reflü ve tedavisine ilişkin yaptığı ilk çalışmalardan biri 1981’de Türk Üroloji Dergisi’nde yayınlanmıştır. Önceleri, yalnızca Ander tarafından gerçekleşen çocuk ürolojisi çalışmalarına, daha sonraları Orhan Ziyilan’ın da katılımı sağlanmıştır. Ziyilan’ın, Philadelphia’da JW Duckett ve ekibi ile bulunduğu dönemden elde ettiği deneyimler, kuruma

önemli katkılar getirmiştir ⁽²⁵⁾.

Çocuk ürolojisi alanında başka ürologların da yoğun çalışmaları olmakla birlikte, yukarıda söz edilen girişimler, hem kurumsal yansımaları hem de öncü olmaları açısından farklı bir konumdadırlar.

Plastik cerrahların yaptıkları katkılar:

- Dr. Nevin Özen'in, ismi çok anımsanmayan sessiz bir kahraman olduğunu belirtmeliyiz.

Nevin Özen, Akif Şakir Şakar ve Behçet Sabit Erduran'ın kliniklerinden aldığı referanslarla Kanada'ya gitmiş ve büyük olasılıkla 50'li yılların sonları ile 60'lı yılların başları arasında plastik cerrahisi eğitimi almıştı ⁽²⁶⁾. Eğitimi sırasında hipospadias cerrahisini tüm incelikleri ile öğrenmişti. Türkiye'ye dönüşünde uzmanlığının kabul edilmemesi nedeni ile İstanbul Tıp Fakültesinde çalışmamıştı. Ancak, İstanbul'da bir özel hastanede yönetici olarak görev almıştı. İstanbul'a dönünce o zamana kadar yapılanlardan farklı olarak modern görüşe uygun, çok başarılı hipospadias ameliyatları gerçekleştirmiştir. Bu tür girişimlerin başarısına tanık olanlardan birisi de Haluk Ander'dir ⁽²⁵⁾. Nevin Özen İstanbul Tıp Fakültesinin ünlü hocalarından Melih Özen ile evlenmiştir. Belki de hipospadias cerrahisini modern anlamda ülkemizde ilk uygulayanlardan biri olmasına karşın, karşılaştığı haksız uygulamalardan dolayı adının yeterince bilinmemesi, burada emeklerini vurgulamamıza engel olmamıştır.

- 1970'de Esat Toksu ⁽²⁷⁾ ve 1982'de Namık Kemal Baran ⁽²⁸⁾ hipospadias cerrahisindeki geliştirdikleri yöntemlerle hem ulusal hem uluslararası zeminde çocuk ürolojisinin çok önemli bir alanına katkılarda bulunmuşlardır. Baran'ın tekniği üretral elongasyon yöntemlerinin çoğuna esin kaynağı olmuştur. Toksu'nun geliştirdiği yöntem ise prepusyal tüp yöntemlerine önderlik etmiştir.

Çocuk ürolojisinin günümüzde ulusal ve uluslararası zemindeki durumu:

Çocuk ürolojisi gerek eğitim kurumlarımız gerekse sağlık bakanlığı yapılanması içinde artık resmen tanınan, halkımız arasında da adı duyulmaya başlanan bir branş konumuna gelmiş bulunmaktadır.

Hâlen ülkemizde çocuk ürolojisi eğitimi veren 13 program bulunmaktadır ⁽²⁹⁾. Bu programların özelliği, biri çocuk cerrahisi diğeri üroloji kliniklerinde olan iki eğitim ayağının bulunmasıdır. Bu programın getirdiği en önemli yarar, özellikle endoürolojik ve ESWL gibi yöntemlerle gerçekleştirilen ve çocuk cerrahisi kliniklerinin önemli bölümünde bulunmayan taş tedavi yöntemlerinin, taş konusunda yoğun deneyimi olan üroloji kökenli kişilerce öğretilmesidir.

Çocuk ürologlarımızın uluslararası düzeydeki etkinliklerine göz atacak olursak:

- İki ESPU Kongresinin İstanbul ve Antalya'da organize edilmesi
- ESPU/ICCS simpozyumlarının, eğitim toplantılarının Kapadokya, Antalya'da düzenlenmesi
- Yirmiden fazla uluslararası katılımlı ve uluslararası çalıştay ve toplantı düzenlenmesi
- ESPU Eğitim komiteleri ve Yönetim Kurulunda görev alma (Serdar Tekgül)
- JCPU (Çocuk Cerrahisi/Üroloji kökenli bireylerden oluşan) Avrupa Çocuk Üroloji Komitesi Yönetim kurulunda görev (S.N. Cenk Büyüktunal)
- Journal of Pediatric Surgery ve Pediatric Surgery International dergilerinde (ürolojik yazılar hakemliği), J Pediatric Urology dergisinde hakemlik
- Türk çocuk ürologları ESPU kongrelerine her zaman en yüksek düzeyde katılım yapan ilk 4-5 ülke ürologlarından biri konumundadırlar.
- Türk çocuk ürologları çeşitli ESPU kongrelerinde klinik, deneysel araştırma ve poster ödülleri kazanmışlardır.
- American Academy of Pediatric Section of Urology 1997 New Orleans Kongresinde Helicobacter Pylori'nin hematüri-dizüri sendromu oluşumundaki rolü ile ilgili çalışma ile Sinan Celayir'in ilk isim olduğu klinik araştırma sunusu ile 3. lük ödülü kazanılmıştır ⁽³⁰⁾.
- Son 15 yıl içinde ESPU kongrelerinin tıp tarihi oturumlarının organizasyonu bir Türk üye tarafından gerçekleştirilmektedir.

Sonuç

Özellikle Güneydoğu Anadolu çevresi yörelerde, Sümerler dönemine ait kil tabletlerde günümüzden 5000 yıl kadar öncesinde, çocuklardaki üriner anomalilerden söz edildiğini biliyoruz. Anadolu'da yaşayan uygarlıkların hemen tümünde bu konuya vurgular yapılmıştır.

makla birlikte, yazılı ve resimli ilk doyurucu bilgilerin Amasya'lı cerrah Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun 3 ciltlik yazmalarında bulunduğunu görüyoruz.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, hasta çocuk haklarına önem verildiğini, çocuk ürolojik ameliyatlarından önce bilgilendirilmiş onam belgelerinin hazırlandığını ve bu belgelerin cerrah, çocuğun babası (ya da vasisi), tanıklar ve kadı tarafından imzalandığı bilgisini ediniyoruz.

Çocuk ürolojisinin ülkemizdeki başlangıcı, gelişmesi ve modern, çağdaş bir düzeye getirilmesi, uluslararası etkinliklerin düzenlenmesi, uluslararası düzeyde söz sahibi olunması gibi konularda ortopedistler, plastik cerrahlar, ürologlar ve hiç kuşkusuz çocuk cerrahlarının ortak ve önemli rollerinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Sağlanan başarının, yıllar süren ve çok ayaklı ortak bir çalışma sonucu elde edildiği hiç kimsenin yadsıyamayacağı bir gerçek olarak kalacaktır.

Teşekkür

Bu derlemenin hazırlanmasında yardımcı olan Haluk Ander'e, Ali Avanoğlu'na, Vural Solak'a, Nil Sarı'ya, Oya Tayman'a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

1. Ağartan AC. Congenital anomalies: An analysis of a myth on Sumerian clay tablets. *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 2010;30:457-462. <http://dx.doi.org/10.5336/medsci.2009-12938>
2. Galen (c.130-201 AD). In: Opera omni vol 10. Kühn, Leipzig, Cnobloch, p. 1001.
3. Lascaratos J, Kostakopoulos A, Louras G. Penile surgical techniques described by Oribasius. *BJU Int* 1999;84:16-19. <http://dx.doi.org/10.1046/j.1464-410x.1999.00045.x>
4. Antyl (1st century AD). In: Haubern (ed) the history of hypospadias. *Acta Chir Plast* 1984;26:196-199.
5. Buyukunal SNC, Sari N. Şerafeddin Subuncuoğlu, the author of the earliest pediatric surgical atlas: Cerrahiye-i İlhaniye. *J Pediatr Surg* F1991;26:1148-1151.
6. Sabuncuoğlu S. Cerrahiye-i İlhaniye (3 volume manuscript), Fatih Millet Library, 146.
7. Sari N, Büyüktunal SNC. A study of the history of child abuse. *Pediatr Surg Int* 1991;6:401-6. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00185329>
8. Buyukunal SNC, Sari N. Ethical principles and practice in pediatric urological operations in the Ottoman Empire. *Historia Urologiae Europaeae* 2004;11:25-38.
9. Akgunduz A. İslam hukukunda şahsi hakların korunması (Personal rights in Islamic Law) In: A Akgunduz (ed) Belgeler Gerçekleeri Konusuyor-I-, Nil Yayınları, İzmir, 1989, pp:1-13.

10. Guzelbey CC, Yetkin H. Gaziantep Şer'i Mahkeme Cilleri'nden Örnekler (Examples from old case reports from Gaziantep Courts) Vol: 81-141,1729-1825. Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Yeni Matbua, Gaziantep 1970;56:80-105.
11. Levni: Surname (derleyen: Esin Atıl), APA Tasarım ve Yayıncılık, Koçbank yayımları, İstanbul, 1999.
12. Sari N, Büyüktunal SNC, Zülfişar B. Circumcision ceremonies in the Ottoman palace. *J Pediatr Surg* 1996;31:920-4. [http://dx.doi.org/10.1016/S0022-3468\(96\)90411-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0022-3468(96)90411-X)
13. Sari N, Büyüktunal SNC, Aydın BZ. Developments in child health care during Sultan Abdulhamid-II's reign: Hamidiye-i Etfal Children's Hospital in İstanbul and first modern pediatric surgical department in Turkey. XXXVIII International Congress on the History of Medicine, 1-6 September, 2002, İstanbul, Turkey, Abstract Book, A:215.
14. Şakar AŞ. Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Kitabı, İstanbul Tıp Fakültesi yayımları, Vol-1, 2. baskı, Kader Basımevi, İstanbul, 1949.
15. Doğramacı İ. Tribute to Herbert Eckstein. *Pediatric Cerrahi Dergisi*, 9:5, 1995 (Contemporary issues in pediatric urology, in memoriam H.B. Eckstein)
16. Hiçsönmez A. Pediatric Surgery in Ankara. *Pediatric Cerrahi Dergisi*, 9:10, 1995 (Contemporary issues in pediatric urology, in memoriam H.B. Eckstein)
17. Büyüktunal SNC. Türkiye'de çocuk cerrahisinin tarihçesi. *Çocuk Cerrahisi Dergisi* 2010;24(2):55-66.
18. Avanoğlu A. Ege Üniversitesi Çocuk Ürolojisi Bilim Dalı'nın kuruluş ve gelişimi, Kişisel Görüşme, Mart 2010.
19. Yeker D, Danişmend N, Şenyüz OF et al. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı'nın düzenlediği ve katkıda bulunduğu uluslararası etkinlikler ve çocuk cerrahisine getirdiği yararlar konusunda bir çalışma. *Çocuk Cerrahisi Dergisi* 2013;27(2-3):93-107.
20. Türk Çocuk Üroloji Derneği web sayfası <http://www.cocukuroloji.gov.tr> (Tarihçe bölümü).
21. Söylet Y. Çocuk Ürolojisi Derneği'nin "Türk" unvanı alması konusunda yapılan çalışmalar ile ilgili kişisel bir görüşme, 9.10.2015, İstanbul.
22. Pediatric Üroloji Derneği Web sayfası, <http://www.peduro.org>
23. Ulman İ. Pediatric Üroloji Derneği'nin ambleminin oluşturulması konusunda kişisel görüşme, 9 Ekim 2015 (İstanbul-İzmir).
24. Solok V. Vural Solok'un çocuk ürolojisi alanındaki çalışmaları konusunda kişisel görüşme. Mart 2010, Nişantaşı, İstanbul.
25. Ander H. İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi'nde çocuk ürolojisi çalışmaları konusunda kişisel görüşme, Mart 2010, İstanbul.
26. Tayman O. Plastik ve Estetik Cerrahisi Uzmanı Nevin Özen'in çocuk ürolojisi alanındaki çalışmaları konusunda kişisel görüşme. Mart 2010, Akatlar, İstanbul.
27. Toksu E. Hypospadias:one-stage repair. *Plast Reconstr Surg* 1970;45:365. <http://dx.doi.org/10.1097/00006534-197004000-00010>
28. Baran NK, Çenetioğlu S. Pictorial history of hipospadias repair techniques. Gazi Medical Faculty. *Plast Reconstr Surg* 1993; pp. 1-50.
29. Kılıç N. 2015 yılında, çocuk ürolojisi eğitimi veren programlarla ilgili olarak yapılan kişisel bir görüşme. 9 Ekim, 2010 Bursa-İstanbul.
30. Celayir S, Göksel S, Ünal T, Büyüktunal SNC. Helicobacter pylori infection in a child with gastric augmentation. *J Pediatr Surg* 1997;32:1757-8. [http://dx.doi.org/10.1016/S0022-3468\(97\)90527-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0022-3468(97)90527-3)